

Deniz Gezmiş'in hocası

Sungur Savran

Paul Sweezy'yi ölümünün 20. yıldönümünde anmaya girişince, insan önce şunu fark ediyor. Bugün 40 yaşında olan biri, Sweezy ile aynı entelektüel atmosferi solumamış demektir. Yani Sweezy'yi (veya bir başka Marksist düşünürü) anmak, başka ne amaca hizmet ederse etsin, aynı zamanda onu genç kuşaklara tanıtmak anlamına geliyor. Çünkü Marksizmin herhangi bir dalı (bu durumda iktisadi hayatın incelenmesi) bugün yaşıyorsa, gelecekte de yaşayacaksa, bu, daha önceki çağların büyük düşünürlerinin ve yazarlarının katkısı sayesinde olmaktadır, olacaktır. Her birimizin öğrendiği Marksizm, sadece Marx, Engels ve klasik Marksizmden gelmiyor. Aynı zamanda o kaynaklarla bizim aramızda bir köprü rolü gören, aktarma kayışı denebilecek düşünürlerin damgasını taşıyor. Öyleyse, Sweezy'yi anlamak kendi Marksizmimizi de anlamaya çalışmak demek. Bugün 40 yaşında olan bir Marksist Sweezy'yi hiç okumamış olabilir, ama okuduğu Marksistler Sweezy'yi okumuştur. Marksizmin mirası kuşaktan kuşağa işte böyle geçer.

Sweezy 1910 doğumlu idi ve 20. yüzyılın neredeyse son yıllarına dek faal oldu. Yani 20. yüzyıl Marksizminin içine doğan ve orada büyüyen, sonra da o çağın Marksist düşüncesine damga vurmuş biri ile karşı karşıyayız. Öyleyse onu kendi çağının içine yerleştirerek başlayalım.

1. Paul Sweezy ve *Monthly Review*'nin dünya solunun içindeki yeri

Marksist iktisadın 20. yüzyılı

19. yüzyıl, Marx'ın ekonomi politiğin eleştirisi alanında verdiği büyük yapıtın, yani *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin Engels tarafından, “dördüncü cildi” olarak anılan *Artı Değer Teorileri*'nin Kautsky tarafından tamamlanmasıyla ve yayınlanmasıyla sona erdi. Bir bakıma, 19. yüzyılın ikinci yarısı “Marksist iktisat” olarak anılabilecek olan disiplinin kuruluş dönemi oldu. 20. yüzyıl ise, değişik kuşakların yaptığı çalışmalarla söz konusu disiplinin temel yapılarının konsolidasyonuna, çeşitli alanlara doğru genişlemesine ve yeni olgulara açıklama getirmeye çalışan düşünürlerin yetişmesine tanık oldu.

Daha fazla ilerlemeden önce, “Marksist iktisat” teriminin kendi içinde bazı sorunlar taşıdığını belirtmek gerekir. Bir kere, Marksizm sosyal bilimlerde iktisadın diğerlerinden kopararak ele alınmasına “ekonomi politiğin eleştirisi” yaklaşımıyla zaten karşı çıkmıştır. İkincisi, Marksizm toplumun genel yapısının öncelikle iktisadi altyapı tarafından belirlendiğini vaz ettiğine göre, toplumsal hayat üzerinde her çalışma, tanım gereği, iktisadi alan üzerinde de en azından bir miktar durmak zorundadır. Üçüncüsü, Marksizm bir devrim teorisi olduğuna göre, her Marksist analiz bir ölçüde aynı zamanda politik olmak zorundadır. Bütün bunlardan dolayı her Marksist bir ölçüde iktisatçıdır, her Marksist iktisatçı da bir miktar siyaset bilimci. Peki, bu durumda, Marksist iktisat alanında öne çıkan Marksist teorisyenleri diğerlerinden nasıl ayırmalı? Burada en doğrusu, Marx'ın *Kapital*'in “Almanca ikinci basımına sonsöz” olarak adlandırdığı metinde “sermayenin hareket yasaları” olarak nitelendiği bilimsel alanı merkezine alan, dolayısıyla *Kapital*'in üç cilde yayılmış bütünsel analizini kendi çalışmalarının zemini olarak kabul eden teorisyenler, başka alanlarda da öne çıksalar bile, formel anlamda iktisat eğitimi görmemiş olsalar bile, Marksist iktisat alanına katkı yapmış olarak nitelenebilir. Bu kritere göre, Lenin hem *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* (1899) hem de *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* kitaplarında sergilediği analiz ve sentezle Marksist iktisada katkı yapmıştır. (Başka bir noktaya az sonra değineceğiz.) Evet, bir Hilferding, bir Buharin, bir Sweezy, bir Mandel kadar iktisat biliminin özellikle burjuva ana akımının teorilerine hâkim olmayabilir, ama Marksist iktisat biliminin gelişmesinde payı vardır.

Bir de başka bir sorun vardır. Solda yer alan düşünürlerden pek azı Marx'tan etkilenmemiştir. Ama sadece etkilenmek “Marksist” olmak anlamına gelmez. Bazı teorisyenler, Marx'ın şu ya da bu kavramını kullanmakla birlikte “Marksist” olarak nitelenmekten kendileri kaçınacaklardır. Bazıları da, Marx'a çok yakın olmakla birlikte, sıkı kıstaslar uygulandığında, Marksist sayılamayacak türden teorik çerçevelere sahiptir. Bu sonuncu kategoriye biz (Batı dillerindeki tam Türkçeleştirilmesi zor “quasi-Marxist” terimi karşılığı olarak) **yarı-Marksist** iktisatçılar diyeceğiz. Bunların Marksizme akraba bir konuma sahip olduğunu kabul ediyoruz. Ama bizce nesnel kıstaslarla ele alındıklarında bu teorisyenlere düpedüz Marksist sıfatı takılamaz.

Nihayet, Türkiye’de çalışan Marksist iktisatçılar meselesine geliyoruz. Türkiye aydını, Kemalist geleneğin ayak izinde, Batı karşısında kompleksler içinde kıvrıldığı için, Türkiye’de bu toprakların Marksist iktisatçıları pek az tartışılmıştır. Türkçe çok yaygın olarak kullanılan bir dil olmadığı için, aynı şey dünya için de geçerlidir. Türkiye Marksistlerinin iktisat alanında yaptığı İngilizce çalışmalar zaman zaman ciddi etkiler bırakmış olduğu halde, katkıları özel olarak konuşulmaz. Tek bir örnekle yetinelim: Korkut Boratav’ın çeşitli alanlarda yaptığı çalışmalar (örneğin tarım ve köylülük analizleri) ne Latin Amerikalı anti-emperyalist iktisatçılardan ne de Hindistanlı Marksistlerden aşağı kalır. Ama bizim aydınımız bunun farkında bile değildir. Bu hassas konuyu başka bir çalışmamızda epeyce ayrıntılı biçimde ele alarak Türkiye’nin Marksist iktisatçılarının değişik kuşaklarını ve eğilimlerini mümkün olduğunca soğukkanlı biçimde değerlendirmeye çalışmıştık.¹ Bu konuyu merak eden okuyucu o yazıya başvurabilir. Okumakta olduğunuz yazıda Türkiye’nin Marksist iktisatçılarını mercek altına almaktan kaçınacağız.

Bu kriterlerle baktığımızda, 20. yüzyılda Marksist iktisada damga vurmuş olan dört kuşaktan söz edilebilir. Bunlardan ilki, kapitalizmin 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başında yaşadığı dönüşümü, Marksist emperyalizm teorisini geliştirerek karşılayan kuşaktır. Burada da en önemli isimler Rosa Luxemburg, Rudolf Hilferding, Nikolay Buharin ve Vladimir İlyiç Lenin’dir. Bu kuşak Marksizmin ilk kuşağının doğrudan mirasçısıdır. Çok hassas bir dönüm noktasında, Marksist iktisadın, somut tarihî koşullar ışığında, yeni duruma uygulanması bakımından hatırı sayılır bir başarı elde etmiştir.

Bu kuşağın içine Sovyet deneyiminde sosyalist ekonominin inşası sorunlarına akıl yoranları da dâhil etmek gerekir. Bu konuda öne çıkan isim Marx’ın “kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi” fikri temelinde geçiş sürecinin dinamiklerini inceleyen ve başarılı bir geçişin gerekli koşullarını araştıran Yevgeni Preobrajenskiy’dir. Bu alanda yazdıklarından İngilizceye çevrilmiş kitapları arasında en önemlileri *The New Economics* (Yeni İktisat) ve *The Crisis of Soviet Industrialization* (Sovyet Sanayileşmesinin Krizi) başlıklarını taşır. Nikolay Buharin de sosyalizmin kuruluşu konusunda eserler vermiştir. Bu alandaki en iddialı çalışması Fransızcada *Economique de la période de transition* (Geçiş Dönemi Ekonomisi) başlığıyla yayımlanmıştır. Ama alt başlığı daha çok şey anlatır: *Théorie générale des processus de transformation* (Dönüşüm Süreçlerinin Genel Teorisi). Lenin’in de özellikle 1920 sonu-1922 sonu arasındaki dönemde sosyalizmin inşası sorunlarına dikkatle yöneldiği ve kaleme aldığı yazılar sonucunda inşa sürecine ciddi ışık tuttuğu vurgulanmalıdır.

20. yüzyılın ilk kuşağı en önemli eserlerini Cihan Harbi döneminde ve 1920’li yıllarda vermiştir. Bu ilk kuşaktan hemen sonra, 1929 New York Borsa çöküşü ile başlayan ve tarihe Büyük Depresyon olarak geçen dev ekonomik krizin açıklanması bakımından önem taşıyan, kendi içinde heterojen bir kuşak vardır. Bunlar daha ziyade Lenin’in ve Rosa Luxemburg’un değil, Trotskiy’in kuşağındandır. Macar kökenli Sovyet iktisatçısı (“Stalin’in ekonomisti”) Eugen Varga, Alman Marksist

1 Sungur Savran/E. Ahmet Tonak, “Türkiye’de Marx’ın *Kapital*’i”, *Mülkiye Dergisi*, c. 42, sayı 1, Nisan 2018.

iktisatçısı Henryk Grossman, “konsey komünizmi”ne yakın Alman kökenli Amerikalı Paul Mattick, Büyük Depresyon çağında, olgun yaştadırlar. Marksizmin kriz teorisi konusunda çalışmışlar, ama çok farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bu anlamda heterojen, kendi içinde tutarlılığı olmayan bir kuşaktan söz ediyoruz.

Şu ana kadar sözünü ettiğimiz bütün yazarlar 19. yüzyıl doğumludur. Sweezy, 20. yüzyılda doğan ilk Marksist iktisatçılar kuşağının mensubudur. Bu kuşakta çok sayıda iktisatçı vardır. Biz Paul Sweezy’nin yanı sıra onun çalışma arkadaşı Paul Baran’ın, onların görüşlerinin bazı alanlarda örtüştüğü Samir Amin’in, İngiltere’de iktisadın her alanında eser vermiş olan Maurice Dobb’un ve onunla belirli alanlarda çok yakın olan Ronald Meek’in, iktisatçılığını coğrafyacılığı ve kent planlaması alanındaki çalışmaları ile birleştiren David Harvey’in ve nihayet onlardan epeyce farklı bir yaklaşıma sahip olan Ernest Mandel’in sözünü edelim. Andre Gunder Frank, Immanuel Wallerstein, Giovanni Arrighi ve Latin Amerika ve Hindistan kökenli bazı başka ekonomistler de, örneğin, Samir Amin’e benzer birtakım görüşlere sahip olsalar da biz onların uyguladığı araştırma ve sunuş yöntemlerinin ancak, yukarıda tanımladığımız anlamda yarı-Marksist bir metod olarak kabul edilebileceği kanısındayız. Bu kuşağa bir de tek büyük yapıtı olan, ama sermayenin emek süreçlerinin anlaşılmasına devasa bir katkı yapan Harry Braverman’ı eklemek gerekir. Braverman gençliğinde işçi olarak çalıştığından teori alanına geç girmiş ve 56 yaş gibi erken bir aşamada hayatını yitirmiş olduğu için bu tek yapıtı bilinir (*Labor and Monopoly Capital*, 1974, Türkçeye *Emek ve Tekelci Sermaye* olarak çevrilmiştir). Braverman doğrudan doğruya emek süreci üzerinde odaklanır. Kitabı her ne kadar *Monthly Review Press* tarafından yayınlanmış olsa da, bizim kanaatimize göre, bu ekolle teorik ilişkisi hemen hemen yoktur.

Sweezy ve onun kuşağındaki Marksist iktisatçılara dönersek, bu kuşağın iki tür çalışmasından söz etmek gerekir. Bunlardan ilki yarı ders kitabı-yarı büyük sentez kitabıdır. Paul Sweezy’nin *The Theory of Capitalist Development* (Kapitalist Gelişme Teorisi, 1942), Ernest Mandel’in *Traité d’économie marxiste* (Marksist Ekonomi Elkitabı, 1962), Samir Amin’in *Accumulation à l’échelle mondiale* (Dünya Ölçeğinde Birikim, 1970) kitapları bu türdendir. David Harvey’in iki ayrı cildi yayınlanmış olan *A Guide to Marx’s Capital*’i (*Marx’ın Kapital’i İçin Kılavuz*) da aynı türden bir kitap sayılır. Her birinin öne çıkardığı konular, yaklaşımı ve yöntemi farklı olmakla birlikte, bu kitaplar okura 20. yüzyıl ortasının veya ikinci yarısının bilimsel birikimi ve düşünce gelişimi ışığında, Marksist iktisadın çeşitli alanları hakkında bilgi sağlamakta ve kendi dışındaki düşünceleri de değerlendirmektedir.

Bir de ikinci tür bir çalışmadan söz etmek gerekir. Bu çalışmaların konusu farklıdır. Bunlar kapitalizmin yeni aşamasını ve o aşamada ortaya çıkan yeni ilişki ve sömürü mekanizmalarını analiz etmek amacıyla yazılmıştır. Paul Baran’ın ünlü çalışması *The Political Economy of Growth* (Büyümenin Ekonomi Politikası, 1956), emperyalist ülkelerin sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri nasıl yoksullaştırdığını ve geri bıraktırdığını analiz ederek “Bağımlılık Okulu” denen düşünce akımına muazzam bir etki yapmıştır. Paul Baran ve Paul Sweezy’nin ortak çalışması *Monopoly Capital* (Tekelci Sermaye, 1966) ise Marx’ın “sermaye” (“kapital”) kavramının yerine “tekelci sermaye” kavramı temelinde, gelişmiş kapitalizmin yeni bir teorisini yapmaya çalışmıştır. Mandel’in, bu yapıtlara paralel olarak düşünülebilecek iki ça-

lışması vardır: Biri *Spätkapitalismus* (*Geç Kapitalizm*, 1972) başlığını taşır. Mandel burada emperyalizm çağının yeni bir alt evresini tanımlamaya çalışmıştır. Öteki ise kapitalist krizler tarihine “uzun dalgalar teorisi” çerçevesinde yeni bir katkı yapma çabasıdır. Birden fazla yapıtta ele alınmakla birlikte en kapsamlı şekilde *Long Waves of Capitalist Development*’ta (*Kapitalist Gelişmenin Uzun Dalgaları*, 1978) sergilenmiştir. Samir Amin’in kendi yenilikçi kavramları ise, kapitalizm-öncesi sınıflı toplumların ana kategorisi olarak “haraççı üretim tarzları” (*Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique*, Eşitsiz Gelişim. Çevre Kapitalizminin Toplumsal Formasyonları Üzerine Bir Deneme, 1973) ve “huruç” (“de-linking” veya “déconnexion”) kavramlarıdır (*La déconnexion*, 1984). Harvey’e gelince, çok yazan ve kendini çok tekrarlayan bir yazar olarak Harvey’in yapıtları arasından kapitalizmin yeni aşaması üzerine bir yapıttan söz edilecekse, bu elbette *The Condition of Postmodernity* (Türkçeye *Postmodernliğin Durumu* olarak çevrilmiştir) başlıklı çalışmasıdır. Kitabın başlığından belli olmasa da Harvey burada postmodernitenin üretim süreçlerindeki köklerini araştırdığı için kitap aynı zamanda bir Marksist iktisat kitabıdır.

Maurice Dobb’un katkılarını değerlendirmek daha karmaşık bir iştir çünkü o bir yandan Sovyet ekonomisi konusunda, bir yandan feodalizmden kapitalizme geçiş döneminin tarihî süreçleri üzerine çalışmalar yapmanın yanı sıra 19. yüzyılın büyük iktisatçısı David Ricardo’nun bütün yapıtlarının kritik edisyonunda (aşağıda sözünü edeceğimiz Piero Sraffa ile birlikte) görev almış çok yönlü biridir.

20. yüzyılın son Marksist iktisatçılar kuşağı, genel olarak, 1968’liler kuşağı olarak anılabilir. Bu kuşakta Marksist iktisatçılar arasında önde gelen isim Pakistan asıllı Amerikalı Anwar Shaikh’tir. Shaikh, Marksist ekonominin (dönüşüm “sorunu”ndan dış ticarete, rekabetin yasalarından kâr oranının eğilimli düşüş yasasına kadar) hemen her alanında orijinal fikirler öne sürmüştür. Ayrıca son yarım yüzyıldır yaygınlaşan, Marksist ekonomik değişkenlerin (artı değer, artı değer oranı, kâr oranı, üretken/üretken olmayan emek dağılımı vb.) ölçülmesi, yani Marksizmin iktisadi önermelerinin ampirik olarak test edilmesi hareketinde önde gelen isimlerdendir. İlk başyapıtını bu alanda (dostumuz ve çalışma arkadaşımız E. Ahmet Tonak ile ortak bir kitap olan) *Measuring the Wealth of Nations* (Türkçede *Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi*) başlığıyla 1984 yılında yayınlamıştır. Bize göre, 20. yüzyılın ikinci yarısının en iyi Marksist iktisatçısı olan Ernest Mandel, ölümünden (1995) birkaç yıl önce Amerika’da bir panelde yanında oturan Shaikh’i “yaşayan en büyük Marksist iktisatçı” olarak nitelemiştir. Bu, Mandel açısından bir alçakgönüllülük gösterisi olmaktan ziyade, Shaikh’a “el vermek” olarak yorumlanmalıdır. Ne var ki, Shaikh, o dönemden sonra, bu büyük iltifata layık olacak bir pratikten uzaklaşmış, Marksizmle ilişkisini giderek gevşetmiş ve belki hâlâ solda olsa da eski görüşlerini artık sandığa kaldırmıştır. 2016 yılında yayınlanan ikinci başyapıtı *Capitalism: Competition, Conflict, Crises* (Türkçede *Kapitalizm: Rekabet, Çatışma, Bunalımlar*), Marksizmden uzak tınılar taşıyan teknik bir iktisat çalışması olarak tarihte yerini almıştır.

1968 kuşağından Marksist iktisatçılar esas olarak üç alanda çalışma yaparak pişmiştir. Dünya ekonomisinde 1970’li yılların ortasında başlayan ve 2008 yılında yaşanan finansal çöküntü ile bir büyük depresyona dönüşen kapitalist krize ilişkin

Marksist bir perspektif arayışı; yukarıda Shaikh vesilesiyle sözünü ettiğimiz Marksist analize özgü değişkenlerin ulusal gelir hesaplarının ters dönüşümü yoluyla hesaplanması zorlu alanında yapılan çalışmalar; yukarıda Maurice Dobb vesilesiyle adı geçen İtalyan iktisatçısı Piero Sraffa'nın 1960 yılında yayınlanan *Production of Commodities by Means of Commodities* (Türkçede *Malların Mallarla Üretimi*) başlıklı çığır açan kitabı temelinde başlayan bir tartışma içinde Marx'ın *Kapital*'de sergilediği ekonomi politiğin eleştirisinin bu yeni teori tarafından “yutulması” anlamına gelecek bir taarruza karşı verilen ağır polemik mücadelede ortaya konulan görüşler. (Okura şunu hatırlatmadan geçmemiz yanlış olur: 1970'li yılların ortasında dünya ekonomisinin krize girmesinden günümüze geçen yarım yüzyıl içinde iki dünya-tarihsel olay yaşandı. Biri Berlin Duvarı'nın ardından Orta ve Doğu Avrupa'nın işçi devletlerinin ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi, diğeri ise dünyanın bunun ardından yaklaşık 20 yıl boyunca “küreselleşme” adını taşıyan bir çılgınlık nöbetine kapılmasına yol açan dünya çapındaki gelişme. Marksistler, sadece iktisatçılar değil, siyaset bilimcisiyle, tarihçisiyle, felsefecisiyle bütün Marksist teorisyenler, bu olayların her ikisi karşısında da sınıfta kaldı. Bu durum hâlâ aşılmamıştır ve daha da kötüsü hiçbir sorun yaşanmamış gibi davranılmaktadır!)

İlk alanda yarı-Marksist iktisatçıların yoğunluğu çarpıcıdır. Fransız “Düzenleme Okulu”ndan Michel Aglietta, Alain Lipietz ve (Marksizmle hiç ilgisi olmayan) Robert Boyer ile Amerikan “Birikimin Toplumsal Yapısı” ekolünden David Gordon, Thomas Weiskopf, Sam Bowles ve başkaları, Aglietta'nın çığır açıcı kitabı *Régulation et crises du capitalisme*'in (*Kapitalizmde Düzenleme ve Krizler*) yayınlandığı 1976 yılından itibaren soldaki tartışmaya hâkim olmuştur. Düzenleme Okulu, Fordizm ve post-Fordizm gibi içi boş iki kavram temelinde kurduğu teorik yapı aracılığıyla, kapitalizmin bütün tarihini açıklama iddiasının yanına sınıf çelişkilerinin artık yumuşadığına ve “esnek üretim” uygulamalarıyla her iki ana sınıfın çıkarlarına uygun bir yola girildiğine dair tezleriyle, kullandıkları Marksist çerçevenin içini boşaltan bir metodoloji benimsemiştir.

Bu alanda öne çıkan Marksist iktisatçılar arasında Guglielmo Carchedi ve Michael Roberts'ın 2008'den itibaren kapitalist dünya ekonomisinin bir büyük depresyona girmiş olduğu teşhisini bizim de paylaştığımızı okurlarımız biliyor. Carchedi ve Roberts ayrıca Anwar Shaikh, E. Ahmet Tonak, Fred Moseley gibi isimlerle birlikte Marksist değişkenlerin ölçülmesinde de en faal yazarlardandır.

Sraffa/Marx tartışmalarına (“yeni Ricardoculuk”-Marksizm tartışması olarak da bilinir) çok sayıda Marksist iktisatçı katılmıştır. Bunlar arasında öne çıkanlar arasında İngilizce konuşan dünyadan Ben Fine'in, Alan Freeman'in, Andrew Kliman'ın, Diane Elson'ın, Fransa'dan Carlo Benetti ve Pierre Salama'nın, İtalya'dan Claudio Napoleoni, Marina Bianchi, Salvatore Veca'nın adlarını zikretmek bu yazıdaki amaçlarımız açısından yeterli olacaktır.

Sweezy'nin yeri

Peki, Sweezy'nin bu tabloda yeri nedir? Sanıyoruz bu soruya cevap vermenin özet yolu, Sweezy'nin en önemli yapıtlarına eğildikten sonra, *Monthly Review*'nin, Amerika ve dünya solu üzerindeki toplam etkisinin ne olduğuna bakmaktır. Sweezy'nin ana kitaplarını tanıtmamanın bir yararı da, bunlar Türkçede de mevcut olduğundan, genç okurun hangisini hangi amaçla okumayı seçeceğini konusunda bir yol gösterici işlev taşıyabilecek olmasıdır.

Sweezy'nin bizce en yararlı kitabı 1942'de yayınlanmış olan *Kapitalist Gelişme Teorisi*'dir. Bu kitap, Sweezy'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Baran ile birlikte geliştireceği ve *Monthly Review* ekolünü yaratan Marksizmini henüz içermemektedir, ama bir Marksist ekonomi el kitabı olarak çok yararlıdır.

Her şeyden önce, Sweezy burada Amerikalı Marksist iktisatçılardan ve bütün bir “dönüşüm sorunu” literatüründen farklı olarak değer teorisini sadece basit bir “fiyat teorisi” gibi ele almaktan kaçınmaktadır. Sweezy'nin, sık sık başvurulanan değer teorisinin “nitel” ve “nicel” yanlarına ilişkin vurgusu, yani değer bir biçim ve bir sosyal ilişki olarak özelliğinin altını çizmesi kuşkusuz bu bakımdan önemli bir ileri adımdır. Sweezy, birçok Marksist iktisatçının, Marx'ın değer teorisini anlatırken ıskaladığı bir noktayı, “nitel” boyutu ele alırken açıkça vurgular: Meta üretimi dünyası, toplumun toplam emeğinin hangi alanlara tahsis edileceği sorununu, her toplumun çözmesi gereken bir sorunu, toplumsal işbölümünün ileri düzeyde geliştiği ve özel mülkiyetin yerleştiği bir toplumda çözmeyi üstlenmiş bir sistemdir. Ne var ki, “nitel”/“nicel” ayrımı, bu iki boyut karşılıklı bir ilişki içinde sunulmuş olsa da, Sweezy'de diyalektiğin berisinde kalır. Oysa Marx'ın değer biçimi analizi (Sweezy'nin “nitel” boyutu) sonuçta üretim fiyatlarına ulaşıldığında bir ilk merhalesi tamamlanan bir dönüşümler yolculuğunun temelidir. “Değerlerden fiyatlara dönüşüm” olarak bilinen ve Marx'ı hiç anlayamamış bir dizi Marksist ve Marksist olmayan, kelimenin gerçek anlamıyla “ekonomist” teorisyenin hiç anlamadığı şey, bu dönüşüm (ya da Batı dillerinde “transformasyon”) konusunun **biçimden biçime geçiş diyalektiğinden** oluştuğudur. (“Transformasyon”, kelime yapısıyla bile, “biçim”in Batı dillerinde karşılığı olan “form”un trans- ön ekiyle birlikte kalıp değiştirmesine, deyim yerindeyse inkılabı uğramasına ilişkin bir süreçten başka bir şey değildir.) Öyleyse, Sweezy'nin “nitel” ile “nicel” olarak ayırdığı boyutlar arasında bir diyalektik bütünlük vardır. Nitel nicelin belirlenme sürecinin hâkim tarzıdır, nicel ise hem niteli gizler hem yeniden ona döner. Sweezy, pragmatik felsefenin hâkimiyetindeki Amerikan geleneği içinden doğru yönde beklenmedik bir ileri adım atmış olsa da diyalektik sıçramayı başaramamış olmaktadır. Birazdan bunun kendisinin “dönüşüm sorunu”na yaklaşımına da damgasını vurduğunu göreceğiz.

Kapitalist Gelişme Teorisi kitabının en büyük erdemi, kıta Avrupası Marksizmi ile Anglo-Sakson ülkeler Marksizmini buluşturmasıdır. Savaş döneminde Avrupa'da bulunması ve daha da önemlisi Almanca'ya hâkimiyeti, Sweezy'nin Marksist literatürün sözü edilen her iki kanadına da önemli bir hizmet yapmasına olanak yaratmıştır. Tabii, Ekim devriminden sonra Marksizmin bir üçüncü kanaldan akmakta olduğunu biliyoruz: Sovyet Marksizmi. Sweezy Rusçası olmadığı için, yanılmıyorsak, örneğin Preobrajenskiy'i okuyamamıştır. 500 sayfaya yaklaşan kitabında bu çok önemli Marksist iktisatçıya tek bir dipnotunda referans vardır. Yine de Ko-

münist Enternasyonal'ın uzun süre boyunca iki dilli (Rusça ve Almanca) çalışması dolayısıyla Rus Marksistlerinin birçok çalışmasından Almanca yayınlar sayesinde en azından haberdar olduğunu varsayabiliriz.

İşte kıta Avrupası Marksizmine erişimi sayesinde, Sweezy, *Kapitalist Gelişme Teorisi* ile bütün dünya Marksistleri için on yıllar boyu en azından iki konuda çok önemli bir kaynak yaratmış olmaktadır. Bunlardan biri kriz teorisi tartışmalarıdır, öteki ise ünlü “dönüşüm sorunu”. İkincisinden başlayalım. Sweezy'nin kitabının en büyük katkılarından biri, 20 yüzyılın başında Marx'ın değerlerin üretim fiyatlarına dönüşümü “işlemi”nin hatalı olduğunu ileri sürerek alternatif bir dönüşüm “işlemi” önermiş olan Ladislaus von Bortkiewicz'i Almancadan İngilizce literatüre aktararak dünyaya tanıtması olmuştur. Dönüşüm “sorunu” literatürü bu temelde uzun bir hayat yaşayacak, 20. yüzyılın sonunda “Eşzamanlı İkili Sistem” ve “Ardışık Tekil Sistem” adları altında iki karşıt yaklaşımın savunucuları arasındaki polemik biçimini alacaktır.

Ne var ki, Sweezy'nin, von Bortkiewicz'i sadece tanıtmadığı, onun çözümünü benimsediği ve bir bakıma Marx'ın sağlam bir temele yerleştirilmesi için ona sığındığı da eklenmelidir. Bu sığınağın hiç de sağlam ve korunaklı olmadığı, 1970'li yıllarda Sraffacılar (ya da yeni-Ricardocular) Marx'ın değer teorisini en başta “dönüşüm sorunu” dolayısıyla tutarsızlıkla suçlayıp, onun yerine, Piero Sraffa'nın, *Malların Mallarla Üretimi*'nde sergilediği formel denklemler yaklaşımının benimsenmesini savunmaya başladıklarında açıkça ortaya çıkmıştır. Bizim kanaatimiz, yukarıda belirttiğimiz gibi, Sweezy'nin “nitel değer sorunu” ile “nicel değer sorunu” arasındaki ilişkiyi ancak belirli bir düzeye kadar kurabilmesinin “dönüşüm sorunu” tartışmasında onu önemli bir yanlışa sürüklediğidir.

Kriz teorisine gelince, bizim bildiğimiz kadarıyla, 20. yüzyılın ilk yarısında Marksistler arasında krizlerin tartışılmasında hâkim konumda olan üç teoriyi (oranlısızlık, eksik tüketim, kâr oranının eğilimli düşüş yasası) sistematik olarak birbiriyle karşılaştıran, buna iki savaş arası dönemde yaşanan “Çöküş” tartışmasının farklı yazarlarda aldığı biçimin de bir taramasını ekleyen ilk kaynak Sweezy'nin kitabıdır.

Kriz teorisi alanında, Sweezy'nin eksik tüketime yakın durduğu daha bu 1942 tarihli kitaptan bile görülmektedir. Yalnızca bu da değil. Bilindiği gibi, o tarihte henüz yayına başlamamış olan *Monthly Review* dergisinin (ilk sayı 1949'da yayınlanmıştır) çevresinde oluşacak olan ekol, gelişmiş (ve emperyalist karakter kazanmış) kapitalist toplumlar için eksik tüketimin özel bir versiyonunu geliştirecektir. Bu, eksik tüketim eğilimleri dolayısıyla ekonominin sürekli bir durgunluk içinde olacağını öngören bir yaklaşımdır. Sweezy'nin kafasında bu yaklaşımın daha 1942'de dahi biçimlenmeye başladığı, kitabın krizlere ilişkin kısmının “Kronik Depresyon?” sorusunu soran bir bölümle sona ermesinden de anlaşılmaktadır.

Kitap sadece şimdiye kadar sözü edilen alanlarda önemli katkılar yapmakla kalmaz. Genellikle akademik ortamdan gelen Marksistlerde hiç görülmeyen bir şey daha yapar: Dördüncü Kısmını “Emperyalizm” konusuna ayırır. Altını çizerek söyleyelim: Bu Kısım en uzundur ve devlet ve faşizm gibi doğrudan politik konulara da girer. Birazdan bir bütün olarak *Monthly Review* okulunu değerlendirirken bunun ne kadar önemli bir ön işaret olduğunu göreceğiz.

Kapitalist Gelişme Teorisi'ne ilişkin sergilememize son verirken altını çizelim:

Sweezy, kendi kuşağındaki (örneğin, Mandel gibi) başka Marksist iktisatçılarla birlikte, bu kitabıyla kendisinden sonra gelen Marksist iktisatçıları eğitmiştir. Kuşaklar boyu Marksist iktisat bütün dünyada, örneğin, Mandel'in yukarıda sözü edilen *Elkitabı* ile birlikte, Sweezy'nin bu kitabından öğrenilmiştir. Bunun kendi başına ne kadar büyük bir katkı olduğu çok açıktır. Ne yazık ki, genç kuşaklar Marx'ı Sweezy'den öğrenirken, Sweezy kendisi bu bilgiyi geride bırakarak başka bir başlangıç noktası yaratmıştır.

Bu da bizi Sweezy'nin öteki başyapıtına, Paul Baran ile birlikte kaleme aldığı *Tekelci Sermaye*'ye getiriyor. Paul Baran 1950'li yıllarda *Büyümenin Ekonomi Politikası* kitabında emperyalizmin, üzerinde hâkimiyet kurmuş olduğu sömürge ve yarı-sömürge ülkeler dünyasında büyüme ve gelişmeyi ne tür mekanizmalarla engellediğini sergilemişti. Bu kitap solda 20. yüzyılın ikinci yarısında bütün sol literatüre hâkim olmuş olan Bağımlılık Okulu'nun doğum belgesi sayılabilir. Şimdi ise, Baran ile Sweezy ortak kitaplarında emperyalizm çağında modern kapitalizmin kendi iç yapısının nasıl değişmiş olduğunu anlatmaya girişmişlerdir. *Tekelci Sermaye*, Baran'ın erken ölümünden sonra 1966 yılında yayınlanacaktır. Bu kitap, Amerika'da ve dünyada sol hareketler ve sol aydınlar üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştır. Bunda kuşkusuz Baran'ın emperyalizme tâbi dünyada yeni bir çıkış açmış olan *Büyümenin Ekonomi Politikası*'nin prestijinin büyük bir etkisi vardı. Uzunca bir süre, dünya solu *Tekelci Sermaye*'yi, büyük bir yanlıyla Lenin'in *Emperyalizm* kitabındaki tekelci sermaye kavramıyla ilişkilendirecek ve Lenin'in yapıtından sonra bu konudaki en temel kaynak olarak görecekti.

Bizce *Tekelci Sermaye* talihsiz bir orijinalite peşindedir. Sweezy'nin *Kapitalist Gelişme Teorisi*'nin ilk iki ana kısmında kendine has berraklık ve yalınlıkla anlattığı değer, artı-değer ve sermaye birikimi süreçleri, bu kitapta yerini yeni bir teorik çerçeveye terk etmiştir. Bu kitaptaki “artık” kavramının “artı değer” kategorisiyle ilişkisi zayıflamış, hatta ortadan kalkmıştır. Kâr oranının eğilimli düşüş yasasının yerini “artığın büyümesi” yasası almıştır. En önemlisi, kapitalizmin analizi artık üretim süreçleri zemininde değil, üretilmiş olan artığın tüketilmesi konusundaki olanaklar açısından ele alınmaktadır. Mesele, Marx'ta olduğu gibi, artığın üretimi konusunda sınıf mücadelesi başta olmak üzere belirleyici olan mekanizma ve süreçlerin incelenmesi değildir. Mesele artığın hangi yöntemlerle tüketileceğidir. Kısacası, *Kapital* artığın üretimine odaklanırken *Tekelci Sermaye* artığın emilmesine kilitlenmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz kronik durgunluk (“stagnation”) ya da depresyon eğilimi artık kapitalizmin baş yasasıdır, güzergâhını belirleyen dinamiktir.

Bu çağ tasvirinde, kapitalizmin yeni bir döneme girişini analiz etmeye çalışan bu tabloda, Keynes'in etkisi büyüktür. Baran-Sweezy yaklaşımı, bunun ötesinde, kariyerlerinin bir aşamasında Oxford Üniversitesi'nde birlikte çalışmış olan Polonyalı Michael Kalecki ile Avusturyalı Josef Steindl'in görüşlerinin etkisinde kalmıştır. Yani Keynes'in kendisinden ziyade sol aydınların bir bölümünde doğan, Büyük Depresyon'da cisimleşmiş durgunluk gerçeğini mutlaklaştıran bir genel yaklaşımın içine yerleşir.

***Monthly Review*'nun etkisi**

Bu aşamada artık Amerika ve dünya solu üzerindeki ciddi etkileri dolayısıyla çok önemli olan *Monthly Review* okulunun bütünsel bakışının incelenmesine geçebiliriz.

Yukarıda *Tekelci Sermaye* hakkında çizdiğimiz tabloda büyük bir ironi var. Günümüzde aşırı abartılı bir biçimde, İngilizcede kapitalizmin “Altın Çağı”, Fransızcada “şanlı otuz yıl” olarak nitelenen İkinci Dünya Savaşı sonrası, kabaca 1945-1975 arası dönemin ***tam orta yerinde***, (Baran 1964’te öldü, yani kitap 1960’lı yılların başlarında yazılmıştı), sermaye birikiminin en canlı olduğu dönemde Baran ve Sweezy “kronik durgunluk” ya da “kronik depresyon” olarak andıkları eğilimi kapitalizmin yasası haline getiriyorlar. Bu ironiyi açıklayan, *Monthly Review* ekibinin düşünsel oluşumunun iki dünya savaşı arasındaki dönemde yaşanması olmalıdır. (Sweezy, daha önce de belirttik, 1910’ludur; Baran 1909’da, Harry Magdoff 1913’te doğmuştur; Leo Huberman ise hepsinden büyüktür, 1903’lüdür). İki savaş arası dönemde yaşanan Büyük Depresyon sanırız hepsinin düşünüşüne damgasını vurmuş, kapitalizmin gerileme çağının başladığını açıkça görmelerini sağlamıştır. Oysa tarih bize kapitalizmin gerilemesinin de kendini döngüsel bir hareketle ortaya koyduğunu gösterecektir. Sanıyoruz *Monthly Review* okulu buna adapte olamamıştır.

Buna Baran’ın *Büyümenin Ekonomi Politikası*’nin kör noktasını eklemek gerekir. Bu kitap, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında sömürge ve yarı-sömürge (daha sonra da yeni-sömürge) ülkelerin durumunun incelenmesi bakımından son derecede büyük önem taşımış, dünya solunda derin etkiler bırakmış, emperyalizm koşullarında yoksul ülkelerin önünün kapalı olduğunu savunan Bağımlılık Okulu’na esas ilhamını vermiştir. Bu okul, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoksul ülkeleri gücü hızla artan sosyalist dünyaya kaptırmak istemeyen emperyalist ülkelerin piyasa yoluyla kalkınma propagandasına, bu yaklaşımın kaba ve içeriksiz bir sözcüsü olan W. W. Rostow tipi modernizasyon teorisine karşı çok güçlü bir barikat olarak ortaya çıkmıştır. Ama Baran’ın da Bağımlılık Okulu yazarlarının da meseleye tek-yanlı baktığını, emperyalist çağda kalkınmanın hiçbir anlamda olanaklı olmadığını iddia ederken önemli bir yanlışla düştüğünü ifade etmek gerekir. Emperyalizmin engeller koyması başkadır, bu engellerin hiç aşılamayacak mutlak engeller olarak algılanması başkadır.

Görüldüğü gibi, *Tekelci Sermaye*’nin merkeze aldığı emperyalist ekonomilerde durgunluk eğilimi, *Büyümenin Ekonomi Politikası*’nde üzerinde odaklanılan yoksul ülkelerde kalkınmanın olanaksızlığı ile bir araya gelince kapitalizm tamamen tek-yanlı olarak daimî bir krizde görünüyor. Bu, *Monthly Review* okulunun dünyayı bütünsel olarak kavramada ciddi zaafı olduğu sonucuna ulaşmayı gerektirir.

Ne var ki, bütün bu dünya tablosunda çok önemli bir yan vardır. ***Monthly Review okulu, emperyalizmin merkez ülkesinde ısrarla, tutarlı olarak, sarsılmaz bir kararlılıkla anti-emperyalist bir teori ve pratiği savunmaktadır.*** İşte onu, ciddi yanlışlarına rağmen Amerikan solu için de dünya solu için de önemli kılan bu özelliğidir. Emperyalist ülke aydınları arasında, kimi Marksistler de dâhil olmak üzere, kendi uluslarına üstünlük atfeden çok olduğu halde, Sweezy ve arkadaşlarının Marksistlerin ve devrimci proletaryanın sistematik olarak emperyalizme karşı mücadele etme gereğini en tutarlı biçimde uygulaması, onlara özel bir saygıyla

yaklaşılmasını gerektiriyor. Yine de bu okulun mensuplarının devrimci bir partinin Marksistler açısından elzem olduğunu bile bile bu konuda hiçbir adım atmamış olmasını ciddi bir eksiklik olarak kaydetmeliyiz.

Bugün bile, eski “ağır topları”nın tamamı çoktan bu dünyadan ayrılmış olduğu halde, *Monthly Review*’nin bu ısrarı devam etmektedir. En büyük test, başka bütün sol hareket ve odaklar için olduğu gibi *Monthly Review* için de Ukrayna meselesinde yaşanmıştır ve derginin yeni yönetimi, kendini devrimci Marksist olarak tanımlayan birçok politik hareketten farklı olarak bu testten yüzünün akıyla geçmiştir. Amerikan emperyalizmine karşı nefret, Sweezy’nin ve diğer “ağır toplar”ın fitratında vardı. Öyle anlaşılıyor ki bunu genç kuşağa da miras olarak bırakmayı başarmışlardır.

Başka hiçbir şey için olmasa bile salt bunun için Paul Sweezy’yi ve *Monthly Review*’yu onurlandırmamız, anmamız, örnek göstermemiz gerekir.

2. Sweezy ile kişisel anılar

Hocam olarak Sweezy

Artık kişisel deneyimlere geçme zamanı geldi. Genellikle yaptığımız gibi bu yazıda da fikirlerimizi anlatırken “ben” demekten kaçındık. Ama şimdi Sweezy ile ilişkimizi ve deneyimlerimizi anlatırken ben demekten kaçınmak yazıyı gereksiz yere ağırlaştırmak anlamına gelecek. Kişisel deneyim anlatırken “biz” tuhaf geliyor kulağa. Okurun izniyle “ben” demeye geçiyoruz.

Sweezy’yi elbette ilk kez bir yazar olarak tanıdım. O dönemde yüzünü Marksist iktisada dönüp de Sweezy okumayan birini hayal etmek zor olurdu. Ben de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi doktora programına kaydolduğum yıl olan 1972 yılında, henüz 25 yaşındayken okumuşum Sweezy’yi ilk kez. Neden “okumuşum” diyorum, ona kısaca değineyim. İnsanın şu ya da bu kitabı **yaklaşık** hangi tarihte okuduğunu hatırlaması kolaydır ama **kesin** bir tarih verebilmesi o kadar kolay değil. Ben lisansımı siyaset bilimi alanında tamamladığım için Sweezy’yi 1965-1970 arasında okumuş olma ihtimalim yoktur derdim. Buna karşılık 1972 ila 1977 arasında okumuş olduğuma kesin gözüyle bakardım. Ama bu sıralarda tesadüfen eski evrakımı, okuma notlarımı, konuşma özetlerimi vb. elden geçirmek zorunda kaldığım için *Kapitalist Gelişme Teorisi* kitabını okuma notlarım da elime geçti. Üzerinde tarih var notların! “Temmuz 72” diye yazmışım. O yüzden kesin biliyorum Sweezy’yi ilk okuma tarihimi, o yüzden “okumuşum” diyorum.

Bu notlara kısaca değinmeme izin verilsin. Marx, Lenin, Trotskiy dışında pek az yazarın, pek az kitabın birkaç sayfadan uzun notları olur bende. *Kapitalist Gelişme Teorisi*’nin notlarının uzunluğuna hayretle baktım. Tabii bilgisayar çağı öncesi el yazısıyla tutulmuş notlar bunlar. Okuyucuya kullandığım kâğıtların boyutunu, el yazımın küçüklüğünü, satırların sıklığını falan anlatacağım yerde şöyle söyleyeyim: A4 kâğıt hesabı yaparsak muhtemelen 30 sayfa kadar not tutmuşum! Neredeyse uzun bir makale boyu! Bunun, Sweezy’den ne çok şey öğrenmiş olduğumun çok önemli bir göstergesi olduğunu düşünüyorum.

Notların içeriğine gelince, Sweezy’nin Marksizmi kavrayışına ilişkin fazla il-

günç noktalar, eleştiriler vb. bulmak zor bunlarda. Çünkü notlardan anlıyorum ki Sweezy'den önce Marksist iktisat alanında sadece Mandel'i okumuşum (ara sıra "krş. Mandel, s. 306 dipnot" misali notlar düşmüşüm okurken, oradan anlıyorum.).² Yani daha alanın acemisiyim. Terminoloji konusunda bile oldukça geri örnekler var bu notlarda. Komünist Manifesto'yu "Komünist Manifestosu" diye Türkçeleştirmişim. "The law of diminishing returns"ü ise "azalan verimler yasası" olarak. Yani daha "getiri" kelimesini öğrenmemiş bir şaşkınım. Corn Laws'u fazla gastronomik bir anlayışla (!) "Mısır Yasaları" diye Türkçeleştirmişim!

Okura notların bana en eğlenceli gelen yanını aktarmak isterim. Birkaç satırı olduğu gibi alıyorum, kavram ve yazım yanlışlarını düzeltmeden: "Lüksemburg [ülkeyi değil Rosa'yı kastediyorum, nedense ismin de ülke adı gibi Türkçeleştirilebileceğini vehmetmişim!] birikimin olanaksızlığını artık-değerin kapalı sistemde gerçekleştirilemeyeceği tezine dayıyor. Sweezy ise değişken sermayenin birikimin **bir sonucu olarak** [burayı vurgulamışım] artacağı gerçeğini bu tezi çürütmek için bir eleştiri olarak öne sürüyor. Böylece birikimin olanaksızlığı tezini çürütmek için Sweezy birikimin **gerçekleştiğini** [yine vurgulamışım] varsaymak gibi bir çelişkiye düşüyor. Oysa yapılması gereken birikimin olanaklı olduğunu göstermek için artık-değerin kapalı sistemde nasıl gerçekleştiğini açıklamaktır." Kendi eleştirimin ne kadar yanlış olduğunu yarım yüzyıl sonra anlayabiliyorum. Ama burada önemli olan o değil. Bugün hepimizin eksik tüketimci bir yaklaşıma sahip olmakla eleştirdiğimiz Sweezy, Rosa Luxemburg'u çok kökten bir eksik tüketimci olduğu için yanlış yapmakla eleştiriyor. Sungur Savran da Sweezy'ye karşı Rosa'nın eksik tüketimciliğini savunuyor! Üstelik, ukalalık da diz boyu!

Geçerken bir not düşmüş olayım: Sweezy'yi çok erken okuduğum için midir, Lenin'de de bir ölçüde eksik tüketimci bir iz olduğu için mi, her nedenle ise, 1970'li yılların ortalarına kadar, yani acemilik dönemimi de aşan bir süre boyunca eksik tüketim kriz teorisini savunmuşluğum vardır. Doktora tezi çalışmalarım dolayısıyla Marx'ı derinlemesine okuduktan sonra bundan vazgeçtim ve kâr oranının eğilimli düşüş yasası temelli kriz açıklamasını benimsedim.

İnsan olarak Sweezy

Sweezy'yi bu sayıda yeniden yayınlanmakta olan görüşme vesilesiyle tanıdım. Dostum ve çalışma arkadaşım E. Ahmet Tonak'ın çok uzun yıllar ders verdiği Bard College at Simon's Rock adlı üniversitede, Ahmet'in aracılığıyla davet edildiğim bu ortamda, misafir öğretim üyesi olarak ders vermeye gitmişim 1986 yılında. Tonak, Sweezy'yi davet etti, Sweezy bir konferans verdi, ertesi gün görüşmeyi yaptık.

Bir insan olarak Paul Sweezy için altı çizilecek ilk nokta alçakgönüllüğü olmalıdır. Onun gibi dünya çapında şöhret olan, üstelik ben onu tanıdığımda, büyük başarı kazanmış ilk kitabının yayınlanması (1942) üzerinden neredeyse yarım yüzyıl, yöneticilerinden biri olduğu kurumun (*Monthly Review*) kuruluşundan beri (1949) 35

² Yalnız bir de Sweezy faşizmi tartışırken şöyle bir not düşmüşüm: "Bk. [Charles] Bettelheim, *L'économie allemande sous le nazisme*, I, s. 107-108." Bu şaşırtıcı ama Nazizm siyaset bilimi öğrencisini ilgilendirdiğine, benim de üniversiteyi bitirdikten sonra kısa bir İsviçre maceram olduğuna göre ilginin nedeni "Alman ekonomisi" olmaktan ziyade "Nazizm" olmuş olmalı.

yıl geçmiş olduğuna göre, kalıcı bir şöhrete ulaşmış bir kişi için inanılmaz derecede yumuşak, diplomatik ayak oyunlarına başvurmayan, özeleştirel konuşmayı beceren biriydi. Bu konudaki özelliğini onu Harry Magdoff ile karşılaştırarak da anlatabiliriz: Onun hemen yanı başında olduğu halde çok üstten ve otorite tavrıyla konuşmasıyla Magdoff iki tarihî şahsiyetin farkını ortaya koyardı. Yani bu alçakgönüllülük bir *Monthly Review* tavrı değildi, bir Paul Sweezy tavrıydı.

Sweezy bizimle yaptığı röportajda da belirtiyor: Babası bankacı olduğu için onun mali gücünü Marksizm uğruna kullanmış. Bunun ne anlama geldiği açık: Sweezy “yüksek burjuvazi” olarak nitelenmesi gereken “seçkin” sınıf katmanının içinden geliyordu. Muhtemelen “el bebek gül bebek” büyütülmüş, Exeter adlı çok parlak bir liseye ve Harvard’a gönderilmiş, ardından, bizde dendiği gibi, “Avrupa’lar görmüş” bir adam. Ama şöhretten kaynaklanan en ufak bir gurur gösterisi yapmadığı gibi “yüksek burjuvazi”nin özel giysiler, özel beğeniler, özel lezzetler çevresinde odaklanmış hayatını yaşamışlığın kibrinden de en ufak bir eser yoktu onda. Belki biraz da, aristokrasi ile karıştığı için daha züppe ve kibirli olan Avrupa “yüksek burjuvazisi”nden farklı olarak Amerika’nın benzer sınıfı soyluluğu hiçbir zaman yaşamamış olduğundan da böyleydi.

Ben onu tanıdığımda 76 yaşındaydı ama dinçti. Yakışıklılığı ile ünlü (bakınız Nail Satlıgan yoldaşımızın yukarıdaki yazısı) olan Paul Sweezy, hâlâ cazip görünümlü idi ama yaşlılık bedenine bir ölçüde yerleşmişti. Buna rağmen 80’li yaşlarının ortalarına kadar sadece yazmak da değil, *Monthly Review*’nun başından ayrılmadı, 1994’te 84 yaşında iken İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti’nin (İFMC) davetlisi olarak İstanbul’a gelip konuşma yaptı. Bu konuya aşağıda kısaca döneceğim.

“Brown bag lunch”

1986 yılındaki bu tanışma benim için bir dost topluluğunun kapısını açtı. Ertesi yıldan itibaren, New York’ta, Hitler baskısından kaçmış Yahudi sol profesörler (esas olarak Frankfurt Okulu’nun çeşitli unsurları) tarafından kurulmuş olan New School for Social Research’ün Lisansüstü Okulu’nda iktisat bölümünde (yine Ahmet’in aracılığıyla tanıştığım) Anwar Shaikh’in davetiyle toplam dört yıl “yaz okulu”nda ders verdim. Daha sonra yüzyıl sonuna kadar Socialist Scholars Conference (Sosyalist Bilim İnsanları Konferansı) olarak anılan bir konferansa katılmak amacıyla, ayrıca kişisel nedenlerle New York’a epey bir ziyaret yaptım.

İşte bu New York ziyaretleri sırasında 1987’den 1990’lı yılların sonuna kadar *Monthly Review*’nin “yazıhanesi” (eskiden böyle denirdi!) benim için bir ziyaret kapısı oldu. Dergi yöneticileri (en başta Paul Sweezy ve Harry Magdoff) ve derginin çalışanları haftada bir gün öğlenleri bir masanın etrafında buluşur, bir yandan sandviç ya da salatalarını yerken bir yandan da teorik ve politik meselelere dair ciddi bir seminer atmosferinde tartışmalar yaparlardı. Bu toplantılara, Amerika’da sandviçlerin falan içine konduğu kese kâğıtlarına atfen, “brown bag lunch” (“kahverengi kesekâğıdı yemeği”) adı verilirdi. Bunlara derginin o sırada New York’ta bulunan yabancı dostları da katılırdı. Benim kadrom buydu! Fırsat buldukça giderdim. Orada sadece Sweezy ve arkadaşlarıyla değil, Samir Amin’den István Mészáros’a, Latin Amerika Marksistlerinden (örneğin, Atilio Borón) Maltalı Joseph Buttigieg’e

birçok başka Marksistle de tanışma ve sohbet fırsatı buldum. Sweezy genellikle ilk sözü yabancı Marksistlere verir, kendi ülkelerindeki son durumu anlatmalarını isterdi. Bu yüzden o masanın başında epey bir kısa konuşma yapmışlığım vardır. Ardından sohbet karşılıklı fikir alışverişi ile koyulaşrdı.

Yüzyılın sonlarına doğru bu topluluğa (*Sınıftan Kaçış* kitabıyla tanınmış olan) Ellen Meiksins Wood da katılmaya başladı. Bunun nedeni, Huberman ve Baran'ın ölümünden sonra derginin kurucu kadrosunun "ağır topları"ndan hayatta kalmış olan iki üyenin, yani Sweezy ile Magdoff'un yaşlarının ilerlemesi dolayısıyla dergiye yeni aydınlar katarak gelecekte de güçlü kalmasını sağlama kaygısı yatıyordu. Meiksins Wood, Sweezy ve Magdoff ile birlikte derginin üç editöründen biri olarak sunuluyordu. Gelecekte *Monthly Review*'nin baş editörü olacakmış gibi görünüyordu. Ama böyle olmadı. Yine İFMC tarafından Sweezy'den bir süre sonra İktisatçılar Haftası'na davet edildiği için bizde de birçok insanın tanıdığı, çevre ve iklim değişikliği konusundaki çalışmalarıyla sivrilen John Bellamy Foster ile Harry Magdoff'un oğlu Fred Magdoff dergide en faal yöneticiler olarak öne çıktı. Ellen Meiksins Wood ise 2000 yılında dergiden ayrıldı. Sweezy daha hayattaydı, ama 90 yaşındaydı ve artık hiçbir şeye karışmıyor, dergiye de gelmiyordu.

"Brown bag lunch" sohbetlerinden bazen pratik sonuçlar da doğardı. Mesela 1990'lı yılların sonunda bir toplantıya katıldığımda Kürt sorunu konusunda konuşmam istenmişti. (Galiba Sweezy'yi son görüşüm bu toplantıdaydı). Toplantının sonunda, Meiksins Wood ve (belleğim beni yanıltmıyorsa Paul Sweezy) bu konuda *Monthly Review* için bir yazı istediler. Yazdım, yayınlandı.

***Manthly Review* 50 yaşını doldururken**

Monthly Review ile ilgili en önemli anılarımdan biri de 1999'da yaşandı. O yıl yukarıda sözünü ettiğim konferans için gittiğim New York'ta bir hapis cezamın kesinleştiğini öğrendim. Bu ciddi bir meseleydi. Çoğu okurum 1993 ila 2004 arasında *Özgür Gündem* geleneğinde (her biri bir aşamada kapatıldığı için) çok çeşitli adlar altında yeniden doğan Kürt gazetelerinde aralıksız köşe yazarlığı yaptığımı bilir. (Buna rağmen kendisi hayatında Kürtler için en ufak bir risk almamış ham ervahın tarafıma "milliyetçi" yaftasını vurmaya kalkışması en çok zoruma giden "eleştiri" tarzıdır.) Bu yüzden 90'lı yıllarda en az 8-10 ayrı davada yargılandım. Bunlardan birinde yanlış hatırlamıyorsam bir yılın az altında kesinleşmiş bir ceza almıştım. Ama bu ceza, aynı türden bir suç işlememe koşuluyla ertelenmişti. Kürt sorununda görüşlerini yazıp fikir suçu işlememek mümkün mü? İşte 1999'da yeni bir davada bu sefer bir buçuk yıllık bir ceza aldığımda iki buçuk yıllık bir toplam hapis olasılığı doğdu. Siyasi arkadaşlarım şimdilik Amerika'da kalarak durumun değişmesini beklememi tavsiye ettiler. O yüzden yılın önemli bir bölümünü New York'ta geçirdim. Sonra, sanırım yıl sonuna doğru, yeniden koşullu bir erteleme yasası çıkınca derhal Türkiye'ye döndüm.

İşte bu uzun kalış (yaklaşık altı ay) sırasında, yıl 1999 olduğundan *Monthly Review* 50. yıldönümünü idrak etti. Bunun için çok büyük bir yemek düzenlediler ve sağ olsunlar beni de davet ettiler. O gece orada bulunmak büyük bir şerefti. Amerika gibi anti-komünizmin toplumun en ufak hücrelerine sinmiş olduğu bir ülkede açık-

ça Marksist bir derginin 50 yılını tamamlaması muazzam bir başarı olarak görülmemelidir. Katıldığım bu yemek, Marksizmin, benim paylaşmadığım çok yanı olan bir versiyonu zemininde de olsa, dünya çapında etkiler yapmış bir büyük kurumunun yarım yüzyılının kutlanmasıydı. Bundan büyük bir onur duydum. O yemekte Paul Sweezy'yi hatırlamıyorum. Belki de yılın başında hâlâ yarı-faal olduğu halde yılın sonuna doğru artık gelemiyordu. 2004'e kadar da öyle yaşayacaktı, haberleri sadece eşi Zyrel'den alınabiliyordu. 50. yıl toplantısında en önemli konuşmayı Ellen Meiksins Wood yaptı. Emin olamıyorum ama artık Harry Magdoff da gelemiyordu galiba.

“Kahverengi kese kâğıdı yemekleri”nde Sweezy ile basbayağı dost olduk. Elbette aralarında 40 yaşa yakın fark olan iki insanın olabileceği kadar. Onu sadece derginin “yazıhane”sinde görüyordum, dostluğun “kişisel arkadaşlık” gibi bir boyutu yok. Dışarıda hiç görüşmedik, evine hiç gitmedim. Dostluk dediğim, Sweezy'nin, Trotskiy'in Lenin'in gerçek izleyicisi ve siyasi halefi olduğu konusundaki fikirlerimi bilmesine, benim onun bir zamanlar Mao'ya duyduğu sempatiye eleştirel baktığının da farkında olmasına rağmen, aramızda çok sıcak bir diyalogun oluşması anlamında bir politik/teorik dostluktu. Bazen “yemekli toplantı”lar bittikten sonra onun odasına geçer, baş başa sohbet ederdik. İhtiyar Marksistin masasının karşısında sadece eski Amerikan ofislerinde gördüğüm türden, yukarıdan aşağıya dönen yuvarlak bir mekanizma etrafında dizilmiş, üzerine çeşitli notlar yazılmış kartlar dururdu. 70 yılın kaynakları, referansları, Amerikalıların kullandığı terimle “memo”ları (hatırlatma notları diyelim). Bir ayaklı tarihin karşısında oturuyorum gibi hissederdim.

Bu baş başa görüşmelerden birinde hayatımda almış olduğum en büyük iltifatlardan birini aldım Sweezy'den. Bunun ne olduğunu söylemek doğru değil. Ama daha sonra 1999'da yaşanan bir olay sanıyorum bununla yakından ilgiliydi. Altı aylık kalışımda hızla bir üniversite işi bulmak mümkün değildi. Geçici olarak kalıyordum, öyle bir iş aramadım bile. Çalışma iznim de olmadığı için havayollarının yemek menülerini Türkçeye çevirmek veya klasik müzik konserlerinin, meraklılarına telefonla duyurusunu yapmak gibi işlerin dışında pek bir şey bulunamıyordu. *Monthly Review*'daki dostlar bu durumu biliyorlardı. Günün birinde hiç beklenmedik bir teklif aldım: derginin, Monthly Review Press adıyla yayın yapmakta olan yayınevinin direktörlüğü önerildi! Tabii Türkiye'ye bir an evvel dönme planları yapan birinin bu öneriyi kabul etmesi mümkün değildi. Red cevabı verdim. Elbette izah ederek, teklifin benim için bir şeref olduğunu ekleyerek.

Gorbaçov ve perestroyka karşısında *Monthly Review*

Sweezy'nin söylediği bir söz bana çok ironik gelmiştir. Bir gün Ernest Mandel'den söz ediyorduk. Mandel New York'a sık sık gelen biriydi. Benim de ders verdiğim üniversite bölümünde ders verdi, birçok konferansa katılmak için gelirdi. Zaten 20. yüzyılın ikinci yarısının Marksist iktisat alanındaki bu iki devinin birbirlerini tanımaması düşünülemezdi. Yolları sık sık kesişmiştir mutlaka. Sweezy o konuşmada bana birden “Mandel çok sekter, senin gibi değil” demişti. Burada ağır bir ironi vardı. Mandel, bana kalırsa, politikada oportünist hatalar yapan bir ortayolcu

(“centrist”, “merkezci”) Marksistti. Örnek: 1970’li yıllarda Avrokomünistlerle çok yakın ilişki kurmaya çalıştı. Oysa bence Avrokomünizm Stalinizme göre bile daha sağ bir akımdı, Stalinist millî komünizmin sosyal demokratlaşması gibi bir şeydi. 1980’li yıllarda ise Mandel bu sefer Gorbaçov’la flört etmeye girişmişti. 1989’da perestroyka ve glasnost hakkında yayınladığı kitapta ve çeşitli konferanslarında Gorbaçov’un ekonomik önlemleri için “bir mini NEP” teşhisini koymuştu. (Bu gülünç bir önermedir. Perestroyka’nın kapitalist restorasyon yolunda ilerlemek olduğu 1989’da çoktan belli olmuştu. Daha da önemlisi, Lenin ile Trotskiy önderliğindeki proletarya diktatörlüğü ile Gorbaçov gibi restorasyonist bir bürokratin yönettiği bir işçi devleti arasında böyle paraleller kurmak büyük bir hataydı.) Bu yetmezmiş gibi, Mandel, üstelik Tien an Men katliamından sonra, Deng Şiao Ping’e de “açılım” mantığı ile özenle yaklaşıyordu. (Belleğim beni yanıltmıyorsa, Mandel’le bu konulardaki farklılıklarımız dolayısıyla yaşananları onun ölümünden sonra mirasını değerlendirmek amacıyla yazdığım yazıda anlatmıştım³). Şimdi Sweezy kalkmış ona “sekte” diyordu! Trotkistlerin hayatının hiç de kolay olmadığı buradan da belli oluyor.

Söz Gorbaçov’dan açılmışken *Monthly Review*’nin bu konudaki tavrına (ya da göreceğimiz ki, tavırsızlığına) da değinmeye değer. Perestroyka birçok Marksistin kafasını karmakarışık etmişti. Bizim Türkiye’de yaşadığımız deneyimde Doğu Perinçek, Yalçın Küçük, bugünkü TKP’nin kökeni olan *Gelenek* dergisi gibi Stalinist ve Maoist ortodoksiyi izlemeye çalışan unsurlar, başlangıçta, *Birikim* dergisi liberallerine yakışacak bir tavırla Gorbaçov’un politikalarını alkışlarla karşılamıştı. Bugün TKP, TKH ve TİP’te ayrı ayrı örgütlenmiş olan kadroların ortak kaynağı *Gelenek* dergisi ile başlayalım. Cemal Hekimoğlu (yani Kemal Okuyan) derginin 9. sayısında, Sovyetler Birliği’nde yığınlar ve halkın nihayet gündeme gelmekte olduğunu yazmıştı. Metin Çulhaoğlu, *Gelenek*’in 10. sayısında Gorbaçov “açılımları”nın tartışılmaz biçimde sol nitelik taşıdığını, liberalizm içermediğini ileri sürmüştü. Aynı sayıda T. Demiriz, perestroyka’nın kapitalist restorasyon yönelimleri içeren bir ekonomik liberalizasyon değil, “Prag Baharı”nda Dubçek’te görülen türden yöntemler savunduğunu, işletmelerin “planlı bağımsızlığı”nın hedeflendiğini, “tembelliğe karşı” “emek-değer yasası”nın uygulanmakta olduğunu iddia etmişti. *Gelenek* çizgisinin entelektüel atası Yalçın Küçük ise kendi yayınladığı *Toplumsal Kurtuluş* dergisinin 1. sayısında Gorbaçov’un politikalarının kapitalizmin restorasyonu ile ilgisi olmadığını, aslında tam tersine planlamanın ve bakanlıkların yetkilerini arttırmakta olduğunu ileri sürmüştü. Perinçek’in 2000’e *Doğru* dergisinde de Gorbaçov’un unutulmuş olan eşitliği geri getirmek istediğini ileri süren Yalçın Küçük coşup başka şeyler de söylüyordu: “Maddi özendiricilerin arttırılacağı konusunda pek öyle bir şey söylemedi Gorbaçov” ya da “Bakın, Amerikalılar bile, Gorbaçov’un hiçbir zaman olmadığı kadar merkezî planlamaya ağırlık verdiğini söylüyorlar” ya da “Gorbaçov ile birlikte, sosyalist insanı yaratmaya daha büyük bir tutku görülüyor.” Yalçın Küçük’ün toplam yargısı şu cümlede cisimleşiyordu:

3 “Mandel’in Tarihteki Yeri: Geçici Bir Bilanço”, *Sınıf Bilinci*, 1997, sayı 18, s. 78-107 (çevrimiçi erişim için bkz. <http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/sinif-bilinci-18.pdf>).

“Gorbaçov’un gerek içeride, gerekse dışarıda yapmış olduklarının hepsini, kendine güvenen bir sistemin yaptıkları olarak değerlendiriyorum ve olumlu bakıyorum.”

12 Eylül öncesindeki ihbarcılığıyla solun dışına düşmüş olan Aydınlık geleneği 12 Eylül sonrasında sola yamanmaya çalışırken Gorbaçov’a umutla bakmıştı. Doğu Perinçek, Prag Baharı’nın Moskova’ya geldiğini, Gorbaçov’la gelen iyimserliğin 1917’nin yoluna yeniden dönüş olabileceğini, 3-9 Mayıs 1987 tarihli, 18 sayılı 2000’e *Doğru* dergisinde soru kipinde de olsa belirtiyordu. Aydınlık’ın teorik organı olan *Saçak* dergisinin 44. sayısında Mehmet Gündüz mahlası ile yazan Gün Zileli ise, “olumlu görüyoruz” genel tespitini yapıyor, ekonomik durgunluğa cevabın demokratik önlemlerle verildiğini, meselenin 1920’li yılların piyasa yöntemlerine dönüş anlamına gelen NEP’i ile ilgisi olmadığını, ekonominin değil, üstyapının değişmekte olduğunu belirtiyor, bir de öngöründe bulunuyordu: Buharin’in aklanması olanaksızdır. (Buharin çok kısa süre içinde SSCB Yüksek Mahkemesi kararı ile aklanacaktı).⁴

Bir başka kanada geçerse, Kurtuluş’un o dönemde yayınlamakta olduğu *Yeni Özgürlük* dergisinin Temmuz 1987’de yayınlanan 2. sayısında, A. Sanali mahlasıyla yazan bir yazar Gorbaçov’un “reform”larını “bu çok önemli ve yapılması zorunlu hale gelen değişiklikler” olarak niteliyordu. “Doktorcu” gelenekten Mehmet Yılmaz, *Çağdaş Yol* dergisinin, Temmuz 1987 tarihli 2. sayısında, Çin’de NEP ve hatta kısmi kapitalistçe uygulamalar olduğunu ama Sovyetler Birliği’nde böyle şeyler olmadığını belirterek Gorbaçov’u övüyordu. Türkiye Birleşik Komünist Partisi’ni tam da bu sıralarda kurmuş olan TKP ve TİP geleneklerinin saflarından kaynaklanan *Görüş* dergisinin Aralık 1987 tarihli 13. sayısında ise “Sadun Aren Hocamızın da belirttiği gibi” sosyalist ekonomiden uzaklaşma falan olmadığı ifade ediliyordu.

Benim içinde olduğum *11. Tez*’de de zihinler altüst olmuş durumdaydı. Sonunda, uzun tartışmalardan sonra, biz *11. Tez* olarak perestroyka karşısında hem eleştirel yazıları hem sosyalizm adına perestroykayı destekleyen yazıları (tabii yayınlamaya degecek bir şey bulunduğunda!) yayınlamaya karar verdik. Ben şahsen, derginin 8., 10. ve 11. sayılarında üst üste yayınlanan yazılarımda görülebileceği gibi, Gorbaçov ekibinin bütünüyle **kapitalizmin restorasyonu** yolunda yürümekte olduğunu erkenden teşhis etmiştim.

Şimdi Sweezy ve *Monthly Review*’ya geri dönebiliriz. 1989 yazında New School’da Marksist iktisat dersleri veriyordum. Lisansüstü Okulu’nda olduğum için öğrencilerimin hepsi yüksek lisans veya doktora öğrencisiydi. Çoğuyla aramız çok iyiydi. Özellikle Radhika Desai adlı Hint öğrencim (yoksa o aşamada asistan mıydı artık?) düşünsel olarak da bana yakın görünüyordu. Öğrenciler Yaz Okulu’nun son günlerinde perestroyka-glasnost üzerine bir konferans düzenlemeye karar verdiler. Bunda çok saygıdeğer bir Marksist olarak kabul edilen Mandel’in tam da o yıl bizim bölümde ders veriyor olmasının da önemli etkisi olduğunu sanıyorum. Mandel’in yanı sıra bir dizi konuşmacı davet edildi. Aralarında ben de vardım. (Son

4 Aklanma, Moskova Duruşmaları’nın (1936-38) bütün kurbanlarını kapsıyordu. Bkz. Sungur Savran, *Marksistler*, Cilt 2, *Sosyalizmin Enternasyonalizmle Sınırı*, İstanbul: Yordam, 2022, s. 245-247.

oturumdaki tartışmanın da toplantı yöneticisi olmam öngörülmüştü öğrencilerce. Mandel’le “manzaralar”ımız esas orada yaşandı.)

Elbette, bütün dünya solunu sarsmakta olan bir konunun uluslararası bir ortamda tartışılacağı bir toplantıda konuşmacı olmak çok büyük bir sorumluluktur. Konuşmamı çok titiz bir şekilde hazırladım. O yıllarda bile âdetim olmadığı halde konuşmayı yazdım. (Ama okumadım, notlarıma bakarak serbest konuştum. Hiç kimseye de konferanslarda, panellerde falan akademisyen usulü yazılı metin okumasını tavsiye etmem.)

Temel görüşüm perestroykanın bürokrasinin nihayet ayrıcalıklarının özel mülkiyete dönüştürmek amacıyla başlattığı bir kapitalist restorasyon hareketi olduğuydu. Alçakgönüllülüğü elden bırakmadan konferansın bu görüş açısından (özellikle öğrenciler nezdinde) çok başarılı geçtiğini belirtmeliyim.

Konferans bitmişti, şimdi elimde çok güvendiğim bir yazı vardı. Üstelik konuşma olarak yazılmış olduğu için kısaydı, yani *Monthly Review* usullerine uygundu. (*Monthly Review* çok ender olarak uzun yazı yayınlar. Normal olarak yazılar 8-10 sayfayı aşmaz. Bu konuya Ahmet Tonak da bu sayıdaki yazısında değiniyor). Türkiye’ye döndükten sonra yazıyı Paul Sweezy’ye yollayarak *Monthly Review*’da yayınlanmasını arzu ettiğimi belirttim. Aynı sıralarda *Monthly Review* dergisi Türkiye hakkında bir yazı yayınlama çabası içindeydi ve bu konuda da temas içinde idik. Sweezy, 15 Ocak 1991 tarihli mektubunda, dergiye Türkiye ile ilgili olarak gelmiş olan bir yazının Amerikan okurunun “eğitimi” açısından yetersiz olduğunu, bu konuda benim yazmamı kuvvetle umut ettiklerini söyledikten sonra, Sovyetler Birliği yazım hakkında şunları yazıyordu: “Bu meselenin çeşitli veçheleri üzerine bize birçok yazı gönderildi; bunları yayınlarsak muhtemelen birkaç sayıyı doldurabilirdik. Ama dünyanın o bölgesindeki gelişmelerin kayganlığı göz önüne alındığında bunun dergi sayfalarının en iyi kullanım tarzı olduğu kanısında değiliz. Bugün en bilgece seçenek, bize, bu yazıların arasından bazılarını seçip ayıklamak değil, hepsini bekletmek gibi görünüyor. Bu konulara daha sonra bunları analiz etmek bakımından gerçek bir ilerleme sağlanabileceği mümkün hale geldiğinde (gelirse tabii) yeniden dönebiliriz.”

Paul Sweezy o kadar hassas ve düşünceli bir insandı ki, daktilo ile yazdığı mektubu tamamladıktan ve imzaladıktan sonra, muhtemelen tam zarfa koyarken durmuş ve ben yanlış anlayıp üzölmeyeyim diye şu notu kenara el yazısı ile düşmüştü: “Hâmiş. Yukarıda yazdığım hiçbir şey senin makalene eleştiri olarak yorumlanmamalı. Tam tersine, günümüzde SSCB’ye daha çok yer ayırmaya karar vermiş olsaydık, mutlaka kullanırdık.”

Yazıda yapılan tespit ve uyarılar 1991’de bütünüyle doğrulandığından bu olay içimde hep bir hüznü yaratır. (Neden başka dergilere yollamadığımı merak eden olursa, Ahmet ve Nail’le ortak olarak yayınladığımız *Kapital’in İzinde* kitabında yer alan yeni-Ricardoculuk konusundaki yazılarımin tanıtım kısımlarında anlattığım deneyimlerime göz atmalarını tavsiye ederim. Özellikle genç akademisyenler için derslerle doludur o öyküler.)

“Pek de öyle değil”!

Sweezy ile en sevimli anılarımdan biri New York’ta değil İstanbul’da yaşandı. İFMC’nin yukarıda sözünü etmiş olduğum daveti kamuya açık iki ayrı faaliyetle bezenmişti. O aşamada Nail Satlığan yoldaşımız İFMC’nin yayınlamakta olduğu *İktisat Dergisi*’nin editörüydü. Sweezy’yi de Ahmet Tonak ile işbirliği içinde o davet etmişti. Sweezy İFMC’nin 12 Eylül ertesinde ve Gölcük depremi sonrasında yaşanan istisnalar dışında her yıl düzenlediği “İktisat Haftası”nın özel davetlisi olarak geniş bir topluluğa hitap etmenin yanı sıra, Cemiyet’in Taksim’deki lokalinde daha ziyade Marksistlerden ya da Marksizme sempati duyan insanlardan oluşan daha küçük bir toplulukla “biz bize” bir tartışmaya da katıldı, konuşma yaptı, soru-cevap bölümünde fikir alışverişinde bulundu. Anımız bu toplantıdan.

Toplantıyı Nail yönetiyordu. Ben de Sweezy’nin çevirmenliği ile görevliydim. Nail “kürsü”deydi. Biz Sweezy ile henüz salonda yan yana oturuyorduk. Ben alçak sesle yalnızca ona çeviri yapıyordum. Daha sonra Sweezy topluluğa hitap etmeye başladığında elbette kürsüden konuşacaktı, ben de yüksek sesle Türkçeye çevirecektim. Nail, konuşmasına başlarken Sweezy için çok incelikli bir niteleme yaptı: “Yaşayan bir anıt”. Yaşam ile ölüm arasındaki hayat dilimine çok yaklaşmış 84 yaşında bir büyük düşünüre bu incelikte bir iltifat Nail’e çok yakışmıştı. Heyecan içinde hemen çevirdim: “Our guest Paul Sweezy is a living monument.”

Ben heyecan içindeyken Sweezy sadece benim duyacağım bir sesle homurdandı: “Hardly”. Bu kelimeyi Türkçeye çevirmek zordur. Üstelik arkadan gelecek bir cümle var, ona uyacak şekilde çevirmek daha da zordur. Ben şöyle çevireyim (o gün elbette çevirmedi, o anda görevim Nail’in Türkçe tanıtımını Sweezy için İngilizceye çevirmektir): “Pek de öyle değil.”

Bunu duyunca içimde bir hınzırlık harekete geçti. Sordum: “Pek ne değil? Anıt mı değil yoksa yaşayan mı değil?”

Şimdi anlaşıyordur sanırım Sweezy ile dost olmuş olduğumuzu neden söylediğim. Bu şakaya benzer bir şakayı sonraki yıllarda çevireceğim başka ünlü Marksist düşünürlerin hiç birine, ne az tanıyıp çok sevdiğim Samir Amin’e ne benim için *Monthly Review* deneyiminin parçası olan Ellen Meksins Wood’a ne kitaplarının çevirmeni olduğum David Harvey’e ne yarı-Marksist Immanuel Wallerstein’e ne gûya Marksist Slavoj Žižek’e ne de başkalarına yapamazdım. Yapmazdım değil yapamazdım. Paul, diyeyim, gülümsemekle yetindi.

Ukde

Bu yazıyı, Deniz Gezmiş ve iki yoldaşının idam edilmesinin 50. yıldönümü için kaleme aldığım yazıda⁵ bulunan bir paragrafla bitirmek istiyorum:

Bazı şeyler insanın içinde ukde kalır. Benim içimde kalacak olanlardan biri yeni öğrendiğim bir şeyle ilgili. Deniz’in terekesinden çıkan kitapların listesini yeni gördüm. Bunlar arasında Amerika’nın en kararlı anti-emperyalistleri, iki adaş Marksist teorisyen Paul Baran ile Paul Sweezy’nin *Monopoly Capital* (Türkçede iki defa ya-

⁵ Sungur Savran, “Ölümün Alnına Yazılmış Manifesto”, 6 Mayıs 2022, <https://gercekgazetesi1.net/teori-tarih/olumun-alnina-yazilmis-manifesto>.

yınlandı, ikincisinde doğru adla, *Tekelci Sermaye* olarak) kitabının İngilizce orijinali olduğunu bilmiyordum. Hasbelkader Paul Sweezy'yi yakından tanımış ve epeyce kez görmüş bir insan olarak, nasıl inanmış bir sosyalist olduğunu da bildiğim için, ah, ne çok isterdim o asri zaman azizi gibi adama, devrimin bir gazi-derviş gibi adanmış Deniz Gezmiş'in idam edilmeden önce Amerikalıların ürpertici deyimıyla "death row"da, yani ölüm hücreleri koridorundaki hücresinde, kendi kitabını okumuş olduğunu söylemeyi!

MONTHLY
REVIEW
FOUNDATION

122 WEST 27 STREET, NEW YORK, N. Y. 10001
212-691-2555

MONTHLY REVIEW PRESS
MONTHLY REVIEW

January 15, 1991

Sungar Savran
Cihangir Caddesi 13/1
Cihangir, Istanbul
T u r k e y

Dear Sungar,

Thanks very much for your letter of Dec. 22 (don't worry about your handwriting - it's more legible than that of 90 percent of my friends and correspondents! - and my apologies for not responding sooner.

What you say about the latest developments in Turkey have led us to conclude that what is needed in MR is not the article we sent you earlier for comment, even if supplemented by an update by you on your return to Turkey. The article is just too detailed and takes much too much background in Turkish history for granted for MR's readers. It would tend to bewilder them rather than educate them, and the supplement could only partly offset this weakness. What is needed, instead, is a communique by you that could be published in the correspondence section summarizing and commenting on the recent events and their significance. There has quite literally been nothing in the U.S. press, and readers have to be assumed to be totally ignorant. The communique could be up to, say, 3000 words, and we would of course get it into the magazine as soon as possible, depending on when we receive the manuscript. We very much hope you can do it. The neglect of Turkey in this country is shameful.

As to the article on the Soviet Union, we have decided for the present to forego all further discussion of the nature of Soviet society, what is actually happening there now, and the possible outcome(s). We have received a lot of articles bearing on one or more or all of these subjects, and we could probably fill several issues. But we don't think it would be the best use of space, given the fluid state of affairs in that part of the world, and we think the wisest course for now anyway is not to try to pick and choose but to put them all on hold. We may come back to these subjects ~~much~~ later if and when the time seems ripe for real progress to be made in analysing them.

Looking forward to hearing from you as soon as possible.

All the best,

[Signature]

P.S. None of the above should be interpreted as criticism of your article. On the contrary, we would certainly have used it if we had decided to devote more space to the USSR at this time.

MR

Monthly Review Vakfı

15 Ocak 1991

Sevgili Sungur,

22 Aralık tarihli mektubun için çok teşekkürler (el yazın konusunda endişelenme, senin el yazın arkadaşlarımla ve yazıştığım kişilerin yüzden doksanıncından daha okunaklı!). Daha erken cevap yazamadığım için de affedersin.

Türkiye'deki son gelişmelere dair yazdıkların, bizi MR [Monthly Review dergisi] için gerekenin, senin yapacağın bir ekle güncellenmiş olsa dahi, sana daha önce yorumlarını almak için yolladığımız makale olmadığı sonucuna ulaştırdı. Bu makale çok detaylı ve MR'nin okuyucularının Türkiye'nin tarihine dair geniş bir arka plan bilgisine sahip olduğunu varsayıyor. Bu yazı okuyucularımızı bilgilendirmektense onların kafasını karıştırır ve senin güncellenen de bu sorunu ancak kısmen hafifletebilir. Bunun yerine ihtiyaç duyduğumuz, derginin mektuplar kısmında yayınlanmak üzere senin kaleme alacağın, son gelişmeleri özetleyip onları yorumlayan bir bildiri olacaktır. ABD basınında bu konuda hiçbir şey çıkmadı ve okuyucuların bu konudan tamamen habersiz olduğu varsayılmalı. Bu bildiri, örneğin, 3000 kelimeye kadar bir uzunlukta olabilir. Metnin bize ne zaman ulaşacağına bağlı olarak elbette en kısa sürede dergiye koyacağız. Bunu yapabileceğini gerçekten umut ediyoruz. Bu ülkede [ABD] Türkiye'nin bu kadar ihmal ediliyor olması utanç verici.

Sovyetler Birliği'ne dair makale konusuna gelince, Sovyet toplumunun doğası, orada gerçekte ne olduğu ve olası sonuçlarına dair tüm tartışmalardan şimdilik vazgeçmeye karar verdik. Bu konuların birine ya da birkaçına ya da hepsine değinen çok sayıda makale elimize ulaştı ve muhtemelen birkaç sayıyı bunlarla doldurabiliriz. Ama dünyanın o kısmındaki gelişmelerin değişmekte olan yapısı sebebiyle bunun sayfalarımızın en iyi kullanımı olacağını düşünmüyoruz ve bu makaleler arasından bazılarını seçmektense şimdilik bunu beklemeye almanın en iyisi olacağı kanaatindeyiz. Zaman bu konuların analizinde gerçek bir mesafe katedilmesi için olgun olduğunda (ya da olursa) bu konulara tekrar dönebiliriz.

Haberlerini dört gözle bekliyorum,

İyi dileklerle,

Not: Yukarıda yazan hiçbir şey senin makalene yönelik bir eleştiri olarak yorumlanmamalı. Aksine, bu aşamada SSCB'ye yer ve zaman ayırmaya karar verseydik senin makaleni kesinlikle isterdik.

Metal İşçisinin Sesi

Metal İşçisinin Sesi bülteni, metal işkolunda çalışan işçiler tarafından hazırlanıyor. Bu bülten sosyal medya, fabrika bültenleri ve bildiriler aracılığı ile sınıf mücadelesinin önemli ve stratejik mevzileri olan metal fabrikalarında örgütlenmeyi ve mücadeleyi yükseltmeyi hedefliyor. “Sendikaya üye ol, sahip çık, denetle!” şiarıyla örgütsüz fabrikalarda sendikal örgütlenmeyi gerçekleştirmek, sendikaları sınıfın mücadelesi örgütleri haline getirmek ve işçi demokrasisini sınıf bilinci ve örgütlülüğü temelinde yükseltmek Metal İşçisinin Sesi’nin benimsediği öncelikli görevler. İşçi sınıfını sendikal mücadelenin ötesine geçerek, birleşik bir işçi cephesi ile adım adım siyasi bir güç merkezi haline getirmek için çıktığımız yolda “işgal, grev, direniş” şiarıyla yürüyoruz!

 metaliscisi metalisci 0530 112 91 09